

หลักสูตรแฝง : ความสำคัญสำหรับการจัดการศึกษาทางพยาบาล

Hidden Curriculum: The Importance for Nursing Education

สมบัติ สกุลพรรณ ศษ.ด.* Sombat Skulphan Ph.D.*

บทคัดย่อ

การจัดการศึกษาในทุกระดับซึ่งดำเนินการตามหลักสูตรที่วางแผนไว้นั้น ต้องคำนึงถึงเรื่องของหลักสูตรแฝงด้วย เพราะมีความสำคัญมากต่อผลลัพธ์การเรียนรู้ที่ต้องการให้เกิดกับผู้เรียน การจัดการศึกษาทางการพยาบาลซึ่งเป็นการศึกษาในระดับอุดมศึกษาก็เช่นเดียวกัน ต้องให้ความสำคัญกับเรื่องของหลักสูตรแฝงซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่ตั้งใจให้เกิด เป็นบทเรียนที่ไม่ได้เขียนไว้ในเอกสารหลักสูตร แต่ถูกสอนหรือถ่ายทอดไปยังนักศึกษาได้ หลักสูตรแฝงดังกล่าวหมายถึง สิ่งแวดล้อม ค่านิยม วัฒนธรรมและบรรยากาศในสถานศึกษาทางการพยาบาลนั้น รวมทั้งหลักสูตรแฝงที่สำคัญได้แก่ เพื่อนนักศึกษา แพทย์และพยาบาลบนหอผู้ป่วย รวมทั้งบุคลากรที่เกี่ยวข้องทุกฝ่าย โดยเฉพาะอย่างยิ่งคืออาจารย์พยาบาล เพราะเป็นหลักสูตรแฝงที่ใกล้ชิดและเกี่ยวข้องกับนักศึกษามากที่สุด ฉะนั้นอาจารย์พยาบาลจึงต้องทำความเข้าใจอย่างถ่องแท้และตระหนักในเรื่องดังกล่าว รวมทั้งเป็นแบบอย่างที่ดีให้กับนักศึกษาและต้องปฏิบัติหน้าที่หลักคือ การสอน โดยคำนึงถึงเรื่องของหลักสูตรแฝงตลอดเวลา

คำสำคัญ : หลักสูตรแฝง การศึกษาพยาบาล

Abstract

Hidden curriculum is concerned for educational arrangement under planned curriculum at all levels. This curriculum is, therefore significance for student's learning outcomes. Arrangement for nursing education, which was higher education level needs to pay attention to hidden curriculum as an unwritten, unofficial, and unintended lessons that taught and students absorbed. These hidden curriculum are able to transfer to students in term of environments, values, cultures, and learning atmospheres in nursing academic setting. Important hidden curriculum are involved peers, physicians, health care personnel, and significant others. Fortunately, nursing instructors are also the significance person as hidden curriculum. These instructors have to work closely with nursing students. Deeply understanding and awareness of hidden curriculum are very important for them.

* ผู้ช่วยศาสตราจารย์ คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

** Assistant Professor, Faculty of nursing, Chiang Mai University

Additionally, nursing instructors not only need to act as a role model for nursing students but also need to keep hidden curriculum in their mind all the time they taught as well.

Key words : Hidden Curriculum, Nursing Education

บทนำ

การศึกษา คือ การพัฒนามนุษย์ โดยมีเป้าหมายเพื่อให้ผู้เรียนมีทั้งความรู้ทางโลกคือความรู้ทางวิชาการหรือวิชาชีพเพื่อใช้ในการทำงานหรือเพื่อหาเลี้ยงชีพ และความรู้ทางธรรมคือการมีความดีความงาม มีความเมตตา กรุณา มีคุณธรรมจริยธรรม เพื่อที่จะได้นำความรู้ทางโลกไปใช้ได้อย่างดี โดยใช้คุณธรรมนำความรู้ทางโลก (พระพรหมคุณาภรณ์ : ป.อ.ปยุตโต, 2553) กล่าวโดยสรุปคือ ให้ผู้เรียนและผู้สำเร็จการศึกษาต้องมีทั้งความเก่งและความดีเพื่อให้ดำเนินชีวิตได้อย่างมีความสุข การจัดการศึกษาทางการพยาบาลและการจัดการศึกษาสำหรับทุกหลักสูตรของทุกวิชาชีพก็มีเป้าหมายหลักของการจัดการศึกษาเช่นเดียวกันกับที่กล่าวมา โดยการจัดการศึกษาทางการพยาบาลของประเทศไทยนั้นดำเนินการมาตั้งแต่ ปีพ.ศ. 2439 ซึ่งพัฒนาหลักสูตรโดยโรงเรียนแพทย์ผดุงครรภ์และนางพยาบาลใช้รับนักเรียนที่จบชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 เข้าศึกษาในหลักสูตรดังกล่าวรวมระยะเวลาตลอดหลักสูตร ปี และมีพัฒนาการของการจัดการศึกษามาเรื่อย ๆ โดย ปีพ.ศ. 2439 – 2498 การศึกษาทางการพยาบาลยังอยู่ในระดับอาชีวศึกษา ต่อมาปีพ.ศ. 2499 โรงเรียนพยาบาลผดุงครรภ์อนามัยศิริราชได้เปิดหลักสูตรวิทยาศาสตรบัณฑิต (พยาบาล) ซึ่งเป็นหลักสูตรที่มีเป้าหมายสำคัญในการผลิตครูพยาบาล เพราะต้องการให้ครูพยาบาลเป็นผู้ถ่ายทอดวิชาความรู้และประสบการณ์ทางการพยาบาลแก่นักศึกษาพยาบาลทั่วประเทศ (ทัศนยา บุญทอง, 2551) จากนั้นก็มีการเปิดสอนหลักสูตรทางการพยาบาลในระดับต่าง ๆ เพื่อผลิตพยาบาลสำหรับดูแลสุขภาพประชาชนและให้การพยาบาลผู้ป่วยโรคต่างๆ โดยเปิดสอนในระดับอนุปริญญา ปริญญาตรี ปริญญาโท และปัจจุบันมีการเปิดสอนหลักสูตรทางการพยาบาลถึงระดับปริญญาเอก ซึ่งจัดการ

ศึกษาโดยคณะพยาบาลศาสตร์ หรือสถาบันการศึกษาทางการพยาบาล ในสังกัดของรัฐและเอกชนหลายแห่ง ในทุกภูมิภาคของประเทศ ปัจจุบันนี้สถาบันการศึกษาที่จัดการศึกษาพยาบาลตั้งแต่ระดับปริญญาตรีขึ้นไป และได้รับการรับรองจากสภาการพยาบาล มีทั่วประเทศทั้งหมด 85 แห่ง เป็นสถาบันการศึกษาของรัฐสังกัดคณะกรรมการการอุดมศึกษาหรือ สกอ. 28 แห่ง สังกัดสถาบันบรมราชชนก กระทรวงสาธารณสุข จำนวน 29 แห่ง สังกัดกระทรวงกลาโหม 3 แห่ง สำนักงานตำรวจแห่งชาติ 1 แห่งและกรุงเทพมหานคร อีก 1 แห่ง ที่เหลืออีก 23 สถาบันเป็นของเอกชน โดยการรับรองหลักสูตรต่างๆ ดังกล่าวนั้นจะมีการรับรองเป็นช่วงเวลาตั้งแต่น้อยกว่า 1 ปี จนถึงสูงสุด 5 ปี โดยมีสถาบันที่มีผู้สำเร็จการศึกษาแล้วและได้รับการรับรองทั้งหมด ณ ปัจจุบันนี้ และมีช่วงเวลาตั้งแต่ 3 – 5 ปี จำนวน 78 สถาบัน (สภาการพยาบาล, 2558)

หลักสูตรต่างๆ ของสถาบันการศึกษาที่ได้รับการรับรองจากสภาการพยาบาลนั้นแสดงถึงการมีคุณภาพของหลักสูตร ในการที่จะสามารถจัดการศึกษาพยาบาลได้ตามวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายของหลักสูตรที่วางแผนไว้ (Planned Curriculum) ในรูปของเอกสารหลักสูตร แต่ผลลัพธ์การเรียนรู้ที่เกิดขึ้นกับผู้เรียนหรือนักศึกษาพยาบาลจะมีมากน้อยเพียงใด หรือผลผลิตจากหลักสูตรคือบัณฑิตพยาบาลจะมีคุณลักษณะพึงประสงค์ มีสมรรถนะหลักต่างๆ ตามที่มุ่งหวังมากน้อยเพียงใดหรือไม่ ไม่ใช่ขึ้นอยู่กับหลักสูตรที่วางแผนไว้เท่านั้น แต่ยังมีองค์ประกอบที่สำคัญยิ่งอีกอย่างหนึ่งก็คือ หลักสูตรแฝง (hidden curriculum) ในฐานะที่ผู้เขียนเป็นผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรงกับการจัดการศึกษาทางการพยาบาลโดยมีโอกาสได้ศึกษาเกี่ยวกับเรื่องหลักสูตรและการสอน และมีความสนใจในเรื่องของหลักสูตรแฝง จึงได้ทบทวน

สาระสำคัญและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนี้ตั้งแต่ปี 2551 และได้เขียนบทความเผยแพร่ในวารสารสมาคมศิษย์เก่าพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ฉบับที่ 2 (ม.ค.-ธ.ค.53) ครั้งนี้ผู้เขียนได้มีการทบทวนวรรณกรรมเพิ่มเติมเพื่อให้ทันสมัยและครอบคลุมในสาระสำคัญมากขึ้น โดยในบทความนี้จะนำเสนอสาระเกี่ยวกับหลักสูตรโดยทั่วไป และสาระสำคัญเกี่ยวกับความหมายของหลักสูตรแผนก อธิพลและความสำคัญของหลักสูตรแผนกต่อการจัดการศึกษาทางการพยาบาล และโดยเฉพาะอย่างยิ่งบทบาทของอาจารย์พยาบาลต่อหลักสูตรแผนก

หลักสูตรแผนกคืออะไร

ก่อนจะกล่าวถึงความหมายของหลักสูตรแผนก ขอกล่าวถึงความหมายและสาระเกี่ยวกับหลักสูตรโดยทั่วไปก่อน จากการทบทวนวรรณกรรมพบว่ามีการศึกษาหลายท่านให้นิยามหรือความหมายของหลักสูตรไว้ในมิติและระดับต่างๆ ของหลักสูตร เช่น ออร์นสไตน์และฮันคินส์ (Ornstein & Hunkins, 2009) นิยามคำว่าหลักสูตรไว้ 5 มิติ คือ 1) หลักสูตรคือแผนที่จะนำไปสู่เป้าหมายแห่งความสำเร็จ ซึ่งเป็นการให้ความหมายโดยอ้างอิงแนวคิดของไทเลอร์และทาบาส์ซึ่งเป็นที่ยอมรับและนิยมมานาน (popularized by Tyler and Taba) 2) คือประสบการณ์ทั้งหมดของผู้เรียนที่จะได้รับ ทั้งประสบการณ์จากภายนอกและภายในโรงเรียนหรือสถาบันการศึกษา 3) คือระบบการศึกษาสำหรับใช้กับผู้คนทั้งทางตรงและทางอ้อม 4) คือพื้นที่สำหรับการศึกษาหาความรู้ ซึ่งมีพื้นฐาน มุ่งองค์ความรู้ มีหลักการแนวคิดทฤษฎีและมีการศึกษาวิจัยภายในตัวของมันเอง และ 5) หลักสูตรหมายถึงรายวิชา เช่น วิชาคณิตศาสตร์ วิชาภาษาอังกฤษ และวิชาการพยาบาลพื้นฐาน เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีนักการศึกษาที่เป็นที่รู้จักอีกท่านหนึ่งท่านที่กล่าวถึงความหมายและสาระ สำคัญเกี่ยวกับหลักสูตรไว้ คือ โปสนอร์ (Posner, 1992) ซึ่งกล่าวถึงหลักสูตรว่ามีนิยามภายใต้โมเดลพื้นฐาน 6 ประการ (six common concepts of curriculum) ได้แก่ 1) หลักสูตรหมายถึงขอบเขตและลำดับ (Scope and sequence) ของเนื้อหาสาระที่จะให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ รวมทั้งแนวปฏิบัติสำหรับ

การสอนและการประเมินผลด้วย 2) หมายถึง ประมวลการสอนหรือประมวลวิชา (Syllabus) ซึ่งมีทั้งเป้าหมายหลักการและเหตุผลของหลักสูตร และเนื้อหาสาระทั้งหมดที่จะสอน รวมทั้งยังมีส่วนประกอบอื่นๆ อีกที่มีในประมวลการสอนโดยทั่วไป ซึ่งถือว่าเป็นแผนทั้งหมดสำหรับรายวิชาหรือกระบวนวิชานั้นๆ 3) หมายถึง โครงร่างเนื้อหา (Content outline) ทั้งหมดที่ผู้สอนจะใช้ในการสอนหรือให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ 4) หมายถึง กระบวนวิชาที่จะศึกษา (Course of study) ซึ่งเป็นสิ่งที่ผู้เรียนจะต้องเรียนรู้ทั้งหมด จะเห็นว่าโมเดลนี้เกี่ยวกับความหมายของหลักสูตรตั้งแต่ข้อที่ 1-4 ของโปสนอร์นั้นจัดได้ว่าเป็นหลักสูตรระดับรายวิชา (subject curriculum) เหมือนนิยามของหลักสูตรในมิติที่ 5 ของออร์นสไตน์และฮันคินส์ ที่กล่าวมาแล้วข้างต้น 5) หมายถึง ตำราที่ผู้สอนจะใช้ในการสอน ซึ่งเปรียบเสมือนแนวปฏิบัติที่จะใช้สอนในแต่ละวัน (a day-to-day guide) และภายใต้โมเดลนี้หลักสูตรยังหมายถึง วัสดุสำหรับจัดการเรียนการสอน (Instructional materials) ทั้งหมดด้วย และ 6) หลักสูตรหมายถึงแผนประสบการณ์ (Planned experiences) ซึ่งเป็นมวลประสบการณ์ทั้งหมดที่โรงเรียนหรือสถาบันการศึกษาวางแผนไว้เพื่อให้เกิดขึ้นกับผู้เรียน

จากความหมายของหลักสูตรที่นักวิชาการหลาย ๆ คนได้กล่าวมาแล้วข้างต้น พอจะสรุปได้ว่าหลักสูตรหมายถึงมวลประสบการณ์ที่จัดไว้อย่างเป็นระบบ มีลำดับและมีศักยภาพในการพัฒนาผู้เรียน ซึ่งมีทั้งหลักสูตรระดับรายวิชา หลักสูตรฝึกอบรมทั้งระยะสั้นระยะยาว หลักสูตรสำหรับผลิตบัณฑิตของแต่ละวิชาชีพ และหลักสูตรระดับประเทศ เช่นหลักสูตรแกนกลางสำหรับจัดการเรียนการสอนในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานของแต่ละประเทศ เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีผู้จัดประเภทหรือระดับของหลักสูตรไว้ในลักษณะอื่นๆ อีก เช่น หลักสูตรระดับเอกสาร (Formal Curriculum) หรืออาจเรียกว่าเป็นหลักสูตรระดับอุดมการณ์ (Ideal Curriculum) ซึ่งผู้พัฒนาหลักสูตรได้เขียนไว้เป็นเอกสารหลักสูตร โดยมีปรัชญาของหลักสูตรและวัตถุประสงค์ของหลักสูตรที่ชัดเจน รวมทั้งมีการกำหนดคุณลักษณะของบัณฑิตหรือ

สมรรถนะหลักของบัณฑิตที่ต้องการให้เกิดไว้อย่างชัดเจน เช่น เมื่อสำเร็จการศึกษาในหลักสูตรแล้วต้องการให้ผู้เรียนมีความรู้ความสามารถหรือทักษะในเรื่องอะไรบ้าง (สุมิตร คุณานุกร, 2520) รวมทั้งยังมีผู้ให้ความหมายของหลักสูตรไว้ ตามมุมมองหรือทัศนะของแต่ละท่านอย่างหลากหลาย ตามการมองเกี่ยวกับหลักสูตรในระดับต่างๆ เช่น หลักสูตรคือรายวิชาหรือเนื้อหาสาระที่ใช้สอน หลักสูตรคือมวลประสบการณ์ที่โรงเรียนหรือสถาบันการศึกษาจัดให้แก่แก่นักเรียนนักศึกษา หรือหลักสูตรคือกิจกรรมการเรียนการสอน คือสิ่งที่สังคมคาดหวังหรือมุ่งหวังจะให้ผู้เรียนได้รับ คือสื่อกลางหรือวิถีทางที่จะนำนักเรียนนักศึกษาไปสู่จุดหมายปลายทาง เพราะคำว่าหลักสูตรนั้น ภาษาอังกฤษใช้คำว่า Curriculum ซึ่งคำนี้มีรากศัพท์มาจากภาษาละตินว่า currere แปลว่า running course ฉะนั้นจึงเปรียบหลักสูตรเหมือนสนามหรือผู้วิ่งหรือเส้นทางที่จะนำผู้วิ่งหรือผู้เรียนไปสู่เป้าหมาย และนักการศึกษาบางท่านก็ให้ความหมายของหลักสูตรว่าคือข้อผูกพันระหว่างนักเรียนนักศึกษากับครูอาจารย์ และสิ่งแวดล้อมทางการเรียน หรือคือกระบวนการปฏิสัมพันธ์ระหว่างนักเรียนนักศึกษา ครูอาจารย์และสิ่งแวดล้อมทางการเรียน (สัจดี อุทรานันท์, 2532) หลักสูตรพยาบาลก็มีสาระสำคัญหรือความหมายในลักษณะเดียวกัน เช่น มีการกำหนดคุณลักษณะของบัณฑิตหรือสมรรถนะหลักของบัณฑิตพยาบาลที่ต้องการให้เกิดไว้อย่างชัดเจนเช่นกันว่า เมื่อสำเร็จการศึกษาในหลักสูตรแล้วต้องการให้บัณฑิตพยาบาลมีความรู้ความสามารถหรือทักษะในเรื่องอะไรบ้าง อย่างไรก็ตามบางหลักสูตรโดยทั่วไปรวมทั้งหลักสูตรทางการพยาบาลนั้นผู้สอนหรือครู/อาจารย์ อาจไม่มีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตรเลย หรือมีส่วนร่วมแต่น้อยมาก ที่สำคัญก็คือหลักสูตรในระดับต่างๆ ดังกล่าวมานั้นยังไม่ใช่หลักสูตรระดับการรับรู้ (Perceived Curriculum) กล่าวคือครูหรืออาจารย์ซึ่งจะเป็นผู้ใช้หลักสูตรโดยตรง ยังไม่ได้ศึกษาหรือรับรู้และเข้าใจในหลักสูตรทั้งหมด และยังไม่ใช่หลักสูตรระดับปฏิบัติการ (Operational Curriculum) เพราะบางหลักสูตรก็ยังไม่ได้นำไปใช้จริง หรือยังไม่ใช่หลักสูตรระดับประสบการณ์ (Experiential Curriculum) หรือ

ยังไม่ใช่หลักสูตรที่ผู้เรียนได้รับ (Received Curriculum) และที่สำคัญก็ยังมีปัจจัยหลายปัจจัยที่มีผลต่อการนำหลักสูตรที่วางแผนไว้ไปใช้ ซึ่งมีผลต่อคุณภาพของบัณฑิตอย่างมากทั้งทางตรงและทางอ้อม ปัจจัยดังกล่าวคือสิ่งที่เรียกว่า *หลักสูตรแฝง* ซึ่งผู้ที่จะใช้หลักสูตรหรือผู้สอนซึ่งหมายถึงครูอาจารย์ต้องให้ความสำคัญและตระหนักถึงผลหรืออิทธิพลของปัจจัยดังกล่าว

หลักสูตรแฝง หมายถึง สิ่งที่ไม่ได้มีการกำหนดหรือเขียนไว้ในหลักสูตร แต่จะเป็นสิ่งที่ได้มาหรือเกิดขึ้นในขณะใช้หลักสูตร (curriculum implementation) หรือเป็นสิ่งที่ผู้เรียนถูกสอนและซึมซับได้หรือได้เรียนแม้ไม่ได้มีในบทเรียน ซึ่งสิ่งเหล่านี้มีผลต่อผู้เรียนทั้งทางบวกและทางลบ เช่น วัฒนธรรมของสถาบันการศึกษานั้นๆ วัฒนธรรมในห้องเรียน คำขวัญของโรงเรียน กิจกรรมการเรียนการสอนต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสถาบันการศึกษา รวมทั้งเอกสาร หนังสือหรือตำราและสื่อการสอนทุกอย่างทุกประเภทที่ผู้เรียนได้สัมผัสด้วยประสาทสัมผัสทั้งหมด ตลอดจนบุคลิกภาพ ทัศนคติ ค่านิยมและการแสดงบทบาทหน้าที่ทางสังคม (Social Roles) ของบุคลากรในสถานศึกษา หรือเพื่อนนักศึกษาด้วยกัน และโดยเฉพาะอย่างยิ่งของผู้สอนหรือครูอาจารย์ ซึ่งเป็นที่ผู้เรียนมีปฏิสัมพันธ์ด้วยมากที่สุด ในสถานศึกษานั้นๆ ซึ่งมีผลต่อการเรียนรู้ของผู้เรียน คือต่อการมีความรู้ (knowledge) มีทักษะ (skill / psychomotor) และที่สำคัญคือมีผลต่อการบ่มเพาะ (instillation) คุณลักษณะด้านเจตคติ (affective characteristics) ของผู้เรียนทั้งสิ้น (วุทธิศักดิ์ โกชนกุล, 2551; Kelly, 1999) นักการศึกษาบางท่านให้ความหมายของหลักสูตรแฝงว่าคือสิ่งที่อยู่นอกเหนือหลักสูตร แต่สามารถถ่ายทอดไปถึงนักเรียนนักศึกษาได้อย่างน่าประหลาด และเนื้อหาสาระรวมทั้งอิทธิพลของหลักสูตรแฝงนั้นมิได้เกิดขึ้นภายในห้องเรียนอย่างเดียวแต่เกิดขึ้นจากระบบโรงเรียน หรือจากสถาบันการ ศึกษาทั้งหมดที่นักเรียนหรือนักศึกษาศึกษาอาศัยอยู่ด้วย เช่น ถ้าหากสถาบันการศึกษาแห่งนั้นมีแต่กิจกรรมประเภทฟุ้งเพื่อฉาบฉวย นักศึกษาที่สถาบันแห่งนั้นก็ย่อมเรียนรู้คุณค่าความฟุ้งเพื่อฉาบฉวยไปด้วย (อุทัย ดุลยเกษม อ้างใน

สมศ., 2551) โดยความหมายของหลักสูตรแผนดังกล่าวมานั้น ก็ไม่ค่อยแตกต่างจากที่กล่าวมาข้างต้น กล่าวโดยสรุปได้ว่าหลักสูตรแผนคือสิ่งที่เกิดขึ้นหรือมีอยู่แล้วเกี่ยวข้องทั้งโดยตรงและโดยอ้อมขณะที่มีการนำหลักสูตรที่วางแผนไว้ (planned curriculum) ในรูปของเอกสารหลักสูตร ไปใช้หรือดำเนินการกับผู้เรียน โดยสิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่ไม่ได้กำหนดไว้ในเอกสารหลักสูตร สิ่งต่างๆ ดังกล่าวได้แก่ วัฒนธรรมขององค์กรหรือสถาบันการศึกษาอื่นๆ สิ่งแวดล้อมที่ไม่มีชีวิตทั้งหมดตั้งแต่อาคารสถานที่ ห้องเรียน ห้องสมุด หอพักนักศึกษา และที่สำคัญคือสิ่งแวดล้อมที่มีชีวิต ได้แก่ เพื่อนนักเรียนนักศึกษา บุคลากรที่เกี่ยวข้องทุกฝ่าย และโดยอย่างยิ่งครูหรืออาจารย์ผู้สอนซึ่งเป็นผู้ที่มีบทบาทอย่างยิ่งในการใช้หลักสูตร และหลักสูตรแผนที่มีอิทธิพลและมีความสำคัญต่อการจัดการศึกษา จึงสามารถกล่าวได้ว่าอาจารย์พยาบาลเป็นผู้ที่มีอิทธิพลและความสำคัญต่อการจัดการศึกษาพยาบาลอย่างยิ่ง

อิทธิพลและความสำคัญของหลักสูตรแผนต่อการจัดการศึกษาพยาบาล

จากการทบทวนวรรณกรรมในประเทศไทย ผู้เขียนไม่พบว่ามีผู้ศึกษาวิจัยหรือเขียนบทความทางวิชาการเกี่ยวกับอิทธิพลของหลักสูตรแผนที่มีต่อการจัดการศึกษาพยาบาลหรือมีต่อนักศึกษาพยาบาลโดยตรง แต่มีการกล่าวถึงหลักสูตรแผนที่เป็นองค์ประกอบด้านสิ่งแวดล้อมคือ หอพักนักศึกษา โดยกล่าวว่าเป็นหลักสูตรแผนที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตและการเรียนรู้ของนักศึกษา (สุชาภา คล้ายมณี และคณะ, 2557) และมีรายงานการศึกษาวิจัยต่างประเทศเกี่ยวกับหลักสูตรแผนกับการจัดการศึกษาพยาบาลบ้าง เช่น การศึกษาของ คาริมิ และคณะ (Karimi, et. al, 2014) ที่ศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพเรื่อง การใช้หลักสูตรแผนในการช่วยสร้างความเป็นวิชาชีพพยาบาล ซึ่งผลการศึกษาพบว่าหลักสูตรแผนที่มีผลต่อการพัฒนาดังกล่าวประกอบด้วย พยาบาล แพทย์ ผู้ป่วยที่นักศึกษาเกี่ยวข้องด้วย รวมทั้งเพื่อนนักศึกษาร่วมกัน และโดยเฉพาะอย่างยิ่งพฤติกรรมของอาจารย์พยาบาล (Nurse Educator's Behavior) นอกจากนี้

จากการศึกษาของเซลไฮ (Salehi, 2006) ที่ศึกษาประสบการณ์เกี่ยวกับหลักสูตรแผนของนักศึกษาหลักสูตรพยาบาลและผดุงครรภ์ มหาวิทยาลัยวิทยาศาสตร์สุขภาพ เมืองอิสฟาฮัน ผลการศึกษาพบว่า นักศึกษารับรู้ว่าการหลักสูตรแผนมีอิทธิพลต่อการเรียนรู้ของพวกเขามากกว่าหลักสูตรการเรียนรู้ปกติ (routine learning program) และหลักสูตรแผนดังกล่าวคือ อาจารย์ผู้สอน พยาบาลบนหอผู้ป่วย เพื่อนนักศึกษา ผู้ป่วย และสื่อต่างๆ

นอกจากการศึกษาดังกล่าวข้างต้น จากการทบทวนวรรณกรรมในประเทศไทยพบว่า มีผู้ศึกษาเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวอยู่บ้าง เช่น การศึกษาของวรรณิชัยเฉลิมพงษ์, 2547) เรื่อง *ปัจจัยที่มีผลต่อการเรียนรู้จากหลักสูตรแผนอันมีผลต่อลักษณะทางวิชาชีพนิสิตนักศึกษาเภสัชศาสตร์* โดยการศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาความสัมพันธ์เชิงสาเหตุ ที่ใช้วิธีดำเนินการวิจัยเชิงคุณภาพและการวิจัยเชิงปริมาณ โดยมีวัตถุประสงค์ 3 ข้อคือ เพื่อพัฒนารูปแบบความสัมพันธ์เชิงสาเหตุของปัจจัยที่ส่งผลต่อการเรียนรู้จากหลักสูตรแผนอันมีผลต่อลักษณะทางวิชาชีพของนิสิตนักศึกษาเภสัชศาสตร์ เพื่อเปรียบเทียบอิทธิพลของปัจจัยเชิงสาเหตุที่ส่งผลต่อผลการเรียนรู้จากหลักสูตรแผนและลักษณะทางวิชาชีพของนิสิตนักศึกษาเภสัชศาสตร์ในแต่ละชั้นปี และเพื่อเสนอแนวทางในการพัฒนาการจัดการเรียนการสอนการจัดกิจกรรมนิสิตนักศึกษาและการจัดสภาพแวดล้อมในสถานศึกษาเพื่อการพัฒนา นิสิตนักศึกษาเภสัชศาสตร์ เก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เชิงลึกในนิสิตนักศึกษาเภสัชศาสตร์ 34 คน และศิษย์เก่า 12 คน วิเคราะห์ผลและเปรียบเทียบกับผลการวิเคราะห์หลักสูตร เพื่อให้ได้องค์ประกอบของผลการเรียนรู้จากหลักสูตรแผนที่ศึกษา ผลการศึกษาพบว่าสภาพแวดล้อมภายในห้องเรียนซึ่งเป็นหลักสูตรแผนอย่างหนึ่งมีผลทางตรงต่อผลการเรียนรู้มากที่สุด และหลักสูตรแผนอื่นๆ มีผลทางตรงต่อลักษณะทางวิชาชีพมากที่สุด นอกจากนี้ยังพบว่าอิทธิพลทางตรงที่หลักสูตรแผนมีผลต่อลักษณะทางวิชาชีพในชั้นปีที่ 4 และ 5 มีขนาดอิทธิพลมากกว่าอิทธิพลทางตรงที่หลักสูตรแผนมีผลต่อลักษณะทางวิชาชีพในชั้นปีที่ 1 ขึ้น

ปีที่ 2 และ 3

จากการทบทวนวรรณกรรมดังกล่าว ทั้งการศึกษาในหลักสูตรทางการพยาบาลโดยตรงและหลักสูตรวิทยาศาสตร์สุขภาพ คือหลักสูตรเภสัชศาสตร์ซึ่งมีโครงสร้างหลักสูตรและเนื้อหาสาระบางอย่างของหลักสูตรที่คล้ายกัน ถึงแม้บริบทต่างๆ อาจไม่เหมือนกันทั้งหมดแต่ก็พอจะได้ข้อสรุปร่วมกันและทำให้เห็นถึงอิทธิพลของหลักสูตรแฝงว่ามีผลต่อคุณลักษณะที่พึงประสงค์ทางวิชาชีพ โดยเฉพาะอิทธิพลจากอาจารย์พยาบาลหรือครูผู้สอน เพราะครูหรืออาจารย์เป็นผู้ที่มีส่วนสำคัญมากในการนำหลักสูตรไปใช้และเป็นผู้ที่มีผลหรือมีอิทธิพลต่อผู้เรียนทั้งทางบวกและทางลบ หรืออาจกล่าวได้ว่าครูหรืออาจารย์เป็นหลักสูตรแฝงที่สำคัญและมีอิทธิพลต่อผู้เรียนมากที่สุด เพราะกิจกรรมต่างๆ ที่เกิดในห้องเรียนนั้นครูจะเป็นผู้รู้เห็นทั้งกิจกรรมที่ตั้งใจหรือวางแผนดำเนินการเองและไม่ตั้งใจ ซึ่งเสริมศรี ไชยศรี (2551) นักการศึกษาผู้ซึ่งเป็นที่ยอมรับในวงการศึกษาก็ท่านหนึ่งได้กล่าวไว้ว่า “กิจกรรมที่เป็นหน้าที่หลักที่ครูต้องทำก็คือการสอน (teaching) โดยการสอนที่มีคุณภาพนั้นย่อมเกิดจากการที่ครูใช้ยุทธศาสตร์การสอน (teaching strategies) ที่เหมาะสม การสอนเป็นการพยายามใช้วิธีการต่างๆ เพื่อส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดความรู้ ความเข้าใจ คิดเป็น ทำได้ มีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ หรือทำให้ผู้เรียนเรียนรู้ ซึ่งมีใช้แต่เพียงจำเนื้อหาสาระ แต่รวมถึงการพัฒนากระบวนการทางปัญญา ทักษะและวิถีปฏิบัติที่สะท้อนเจตคติ และค่านิยมทั้งมวลของตน”

จากผลการศึกษาวิจัยดังกล่าวและจากคำกล่าวของนักการศึกษา ทำให้เห็นว่าหลักสูตรแฝงนั้นสำคัญและมีอิทธิพลมากต่อการจัดการศึกษาในทุกหลักสูตรของทุกวิชาชีพ และแน่นอนว่าการศึกษาพยาบาลก็ต้องถูกกระทบจากอิทธิพลของหลักสูตรแฝงด้วย และที่สำคัญก็คือครูหรืออาจารย์พยาบาลนั้นก็ย่อมมีความสำคัญในเรื่องเกี่ยวกับหลักสูตรแฝงด้วยเช่นกันดังกล่าวนำข้างต้น เมื่อเป็นเช่นนี้อาจารย์พยาบาลควรปฏิบัติบทบาทอย่างไรในเรื่องที่เกี่ยวกับหลักสูตรแฝง คำถามนี้จึงเป็นคำถามที่นำใคร่ครวญและหาคำตอบ

บทบาทของอาจารย์พยาบาลต่อหลักสูตรแฝง

อาจารย์พยาบาลเป็นส่วนหนึ่งของหลักสูตรแฝงดังได้กล่าวมาแล้ว ซึ่งบุคลิกภาพทั้งภายนอกและภายในของอาจารย์ ได้แก่รูปร่างหน้าตา การแต่งตัว การพูดการสื่อสารหรือการทากิจกรรมต่างๆ ที่ปรากฏให้เห็น ซึ่งมักถูกกำหนดมาจากทัศนคติ ความคิดความเชื่อและมุมมองด้านต่างๆ ของอาจารย์จะเป็นองค์ประกอบที่เรียกว่าหลักสูตรแฝงทั้งหมดเมื่ออาจารย์ต้องเป็นผู้สอนหรือผู้นำหลักสูตรไปใช้โดยสิ่งเหล่านี้ผู้เรียนจะสามารถรับรู้ได้จากกิจกรรมการจัดการเรียนการสอนที่ผู้สอนดำเนินการ ฉะนั้นเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพและคุณภาพของการจัดการศึกษาพยาบาล อาจารย์พยาบาลไม่ควรเน้นหรือให้ความสำคัญเฉพาะหลักสูตรที่วางแผนไว้ (planned curriculum) หรือหลักสูตรระดับเอกสาร (formal curriculum) เท่านั้น แต่ต้องคำนึงหรือตระหนักในเรื่องของหลักสูตรแฝงด้วย เพราะหลักสูตรแฝงนั้นมีอิทธิพลอย่างมากต่อการจัดการศึกษาทุกระดับทุกหลักสูตร และอาจารย์พยาบาลนั้นเป็นบุคคลที่มีความสำคัญมากในการจัดการศึกษาพยาบาล ต้องเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถและมีสมรรถนะหลัก (core competency) ที่สำคัญคือการช่วยพัฒนานักศึกษาทุกด้าน ทั้งด้านความรู้ ทักษะ ประสบการณ์ และที่สำคัญคือ พัฒนาค่านิยม จริยธรรม และคุณลักษณะที่พึงประสงค์อื่นตามเป้าหมายของหลักสูตร (kalb, 2008) นอกจากนี้อาจารย์พยาบาลซึ่งเป็นผู้ใช้หลักสูตรที่แท้จริง จะเป็นผู้ที่มีความสำคัญและมีศักยภาพในการควบคุมอิทธิพลของหลักสูตรแฝงอื่นๆ อีกด้วย ผู้เขียนจึงมีความเห็นว่าเพื่อให้เกิดผลดังกล่าว อาจารย์พยาบาลควรแสดงหรือปฏิบัติบทบาทต่างๆ ให้เหมาะสมเพื่อควบคุมป้องกันการเกิดหลักสูตรแฝงด้านลบ และส่งเสริมการเกิดหลักสูตรแฝงด้านบวกตามบทบาทหรือสิ่งที่ต้องปฏิบัติ 4 ประการดังนี้

1. ต้องสนใจศึกษาและทำความเข้าใจเรื่องของหลักสูตรแฝง (hidden curriculum concern) ไม่สนใจศึกษาเฉพาะหลักสูตรที่เป็นเอกสารหลักสูตรเท่านั้น แต่ต้องทำความเข้าใจ ให้ความสำคัญและตระหนักในเรื่องของหลักสูตรแฝงให้มากขึ้น รวมทั้งต้องปฏิบัติหน้าที่หลักคือการสอนโดยคำนึงถึงเรื่องของหลักสูตรแฝงตลอดเวลา

ที่มีกิจกรรมการเรียนการสอนทั้งในห้องเรียนและนอกห้องเรียน จุดอ่อนอย่างหนึ่งของอาจารย์พยาบาลหรืออาจารย์รวมทั้งอาจารย์ผู้สอนวิชาชีพอื่นๆ ด้วย ที่ไม่ใช่วิชาชีพครู ซึ่งส่วนใหญ่สำเร็จการศึกษาในวิชาชีพต่างๆ ของตน เช่น พยาบาล แพทย์ เภสัชกร ทันตแพทย์ และวิศวกร เป็นต้น ซึ่งในหลักสูตรที่เรียนมานั้นไม่ได้มีการสอนเนื้อหาหรือวิชาเกี่ยวกับหลักสูตรและการสอน เมื่อมาทำหน้าที่ผู้สอนหรืออาจารย์ก็อาศัยใจรัก แล้วสนใจไปศึกษาเพิ่มเติมทางด้านการสอน การวัดประเมินผลทางการศึกษาบ้าง หรืออาศัยประสบการณ์และศึกษาจากอาจารย์รุ่นพี่ ฉะนั้นจึงไม่ได้ศึกษาด้านหลักสูตรและการสอนโดยตรง ไม่ได้มีส่วนร่วมหรือมีก็น้อยมากในการพัฒนาหลักสูตรต่างๆ ที่ตนใช้อยู่ โดยในส่วนของอาจารย์พยาบาลนั้นจากประสบการณ์ของผู้เขียนก็พบว่าป็นดังเช่นที่กล่าวมา ซึ่งผู้เขียนเองก็ตกอยู่ในสภาพดังกล่าวด้วย เรื่องนี้จึงเป็นเหตุผลสำคัญอย่างหนึ่งที่ผู้เขียนสนใจและตั้งใจเข้าศึกษาต่อเพื่อเพิ่มพูนความรู้ในเรื่องเกี่ยวกับหลักสูตรและการสอน และเป็นเหตุผลหรือแรงจูงใจที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งสำหรับการเขียนบทความนี้

2. ต้องเป็นต้นแบบหรือแบบอย่าง (role model) ที่ดีในทุกๆ เรื่องสำหรับนักศึกษาพยาบาล ตั้งแต่การมีบุคลิกภาพทั้งภายในและภายนอกที่ดี และโดยเฉพาะการมีค่านิยมที่ดี มีคุณธรรมจริยธรรมต่างๆ ที่ถูกต้องและเหมาะสม ที่สำคัญคือการมีจริยธรรมวิชาชีพ โดยต้องปฏิบัติในเรื่องเหล่านี้อย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่อง เพื่อที่นอกจากจะได้เป็นแบบอย่างที่ดีแล้วยังสามารถให้คำแนะนำหรืออบรมสั่งสอนนักศึกษาพยาบาลในเรื่องต่างๆ ดังกล่าวได้อย่างเต็มภาคภูมิ ไม่ใช่เป็นเหมือนอย่างที่เราโบราณกล่าวไว้ว่า “ว่าแต่เขา อิเหนาเป็นเอง” เช่นสอนค่านิยมไม่ให้นักศึกษาฟุ่มเฟือย แต่อาจารย์ใช้จ่ายอย่างฟุ่มเฟือยเสียเอง และใช้แต่ของมีयी้อและราคาแพงๆ เป็นต้น ตามประสบการณ์และทัศนะของผู้เขียนพบว่าประเด็นดังกล่าวนี้จำเป็นว่าเป็นสิ่งที่สำคัญและดูเหมือนว่าจะเป็นไปอย่างที่ต้องการได้ไม่เต็มที่ กล่าวคือ อาจารย์พยาบาลในสถานบันการศึกษาทางการพยาบาลต่าง ๆ บางท่านนั้นไม่สามารถเป็นแบบอย่างในเรื่องดังกล่าวแก่นักศึกษาและดูเหมือนว่าไม่ค่อยจะสนใจและรับรู้หรือ

เข้าใจด้วยซ้ำไปว่า หลักสูตรแฝงคืออะไร ตนเองนั้นเป็นหลักสูตรแฝงที่สำคัญ และตนเองมีบทบาทสำคัญและมีอิทธิพลต่อนักศึกษาอย่างไรบ้าง โดยเฉพาะอาจารย์รุ่นใหม่ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะยังมีประสบการณ์น้อยหรืออาจเป็นเพราะเป็นคนรุ่นใหม่ไม่ค่อยสนใจเรื่องเกี่ยวกับศาสตร์ทางการศึกษาหรือเรื่องของหลักสูตรและการสอน และซึมซับเอาแนวคิดแบบบริโภคนิยมสุดโต่งมาใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวัน อย่างไรก็ตามสิ่งที่กล่าวมานั้นก็เป็นความคิดเห็นหรือการรับรู้และตีความตามที่คุณเขียนพบเห็นหรือมีประสบการณ์ตรงในฐานะที่เป็นอาจารย์พยาบาลคนหนึ่งเท่านั้น หากจะให้ได้ข้อมูลหลักฐานเชิงประจักษ์ (empirical data) ก็คงต้องทำการศึกษาวิจัยต่อไป โดยอาจศึกษาในระดับสถาบันก่อนหรือหากศึกษาทั้งประเทศได้ก็คงจะยิ่งดีและเป็นประโยชน์อย่างมากต่อการจัดการศึกษาพยาบาลที่คำนึงถึงและให้ความสำคัญกับเรื่องของหลักสูตรแฝง ซึ่งน่าจะนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาไปพัฒนาปรับปรุงการจัดการศึกษาทางการพยาบาลให้มีคุณภาพและประสิทธิภาพต่อไป

3. ต้องมีความหวังและตั้งใจอย่างสูงในการที่จะยอมรับและเข้าใจในเรื่องของหลักสูตรแฝง ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งหรือองค์ประกอบสำคัญของหลักสูตรแฝง โดยไม่ต้องมีย่อต่ออิทธิพลของหลักสูตรแฝงต่างๆ ที่เกิดกับนักศึกษา โดยเฉพาะหลักสูตรแฝงที่อยู่นอกห้องเรียนซึ่งควบคุมหรือกำกับได้ยาก เช่น สภาพสังคม เพื่อนนักศึกษาทั้งในและนอกคณะ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งอิทธิพลจากแหล่งเรียนรู้หรือสื่ออื่นๆ ที่นักศึกษาศึกษาหรือค้นคว้าผ่านระบบอินเทอร์เน็ต ซึ่งแน่นอนว่าไม่มีทั้งคุณอนันต์และโทษมหันต์ถ้านักศึกษาใช้อย่างไม่เหมาะสม ซึ่งเรื่องนี้นั้นอาจารย์พยาบาลก็ต้องรู้เท่าทันนักศึกษาด้วย เพื่อที่จะสามารถให้คำแนะนำแก่นักศึกษาได้อย่างถูกต้องและเหมาะสม ซึ่งคงไม่ใช่เฉพาะนักศึกษาพยาบาลเท่านั้นที่ได้รับอิทธิพลจากหลักสูตรแฝงในลักษณะดังกล่าวแต่คงเป็นกับนักศึกษาทุกคณะทุกสถาบันและทุกระดับชั้น และคงเป็นเรื่องที่ต้องเข้ามากำกับดูแลหรือควบคุมหลักสูตรแฝงดังกล่าวให้เหมาะสมและให้ใช้ประโยชน์ได้สูงสุดและให้เกิดผลทางลบให้น้อยที่สุด โดยอาจจะต้องใช้นโยบายในระดับคณะ จนถึงระดับ

มหาวิทยาลัยหรืออาจต้องใช้นโยบายระดับประเทศ

4. ต้องสอนหรือสอดแทรกการสอนเกี่ยวกับเรื่องของคุณธรรมจริยธรรมหรือเรื่องของ จรรยาบรรณวิชาชีพแก่นักศึกษาพยาบาล โดยถ้าเป็นไปได้ต้องจัดหรือบรรจุให้มีกระบวนการเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวไว้ในหลักสูตรเลย หรือต้องสอดแทรกในการสอนแต่ละกระบวนการวิชาที่สอนอยู่แล้ว เพราะเรื่องดังกล่าวนั้นจะเป็นสิ่งที่นักศึกษาได้รับจากหลักสูตรแฝงค่อนข้างมาก หรือหลักสูตรแฝงจะมีผลต่อเรื่องดังกล่าวมาก และเรื่องดังกล่าวนี้ปัจจุบันก็เป็นสิ่งที่ประเด็นที่สังคมที่สังคมของพยาบาลเอง หรือสังคมทั่วไปตั้งคำถามกับพยาบาลที่สำเร็จการศึกษาแล้วไปทำงานในโรงพยาบาลหรือสถานประกอบการทางสุขภาพอื่น ๆ ว่าทำไมพยาบาลสมัยนี้ไม่เหมือนพยาบาลสมัยก่อน ซึ่งเขาได้ขยายความต่อว่า ไม่น่ารัก ไม่ใช่ลูกหลานของพลเรือนสีในตึกเกล ไม่มีจิตเมตตา ทั้งๆ ที่ตอนเรียนก็ร้องเพลงพระราชนิพนธ์ของล้นเกล้ารัชกาลที่ 6 ที่มีประโยคสำคัญตอนหนึ่งว่า “อันความกรุณาปรานี จะมีใครบังคับก็หาไม่ หลังมาเองจากฟากฟ้าสุลาลัย” หรือบ้างก็กล่าวว่าพยาบาลสมัยนี้ไม่มีจิตวิญญาณของพยาบาล เป็นต้น ฉะนั้นอาจารย์พยาบาลต้องหันมาให้ความสำคัญในเรื่องของการสอนในเรื่องต่างๆ ดังกล่าวอย่างจริงจัง และเป็นรูปธรรม โดยจะสอนอย่างไร จะใช้กลยุทธ์อะไรในการสอนหรือมีเทคนิควิธีการสอนอย่างไร บ้างนั้น เป็นเรื่องซับซ้อนและไม่ใช่นักและคงไม่สามารถกล่าวอย่างละเอียดในบทความนี้ได้

บทสรุป

การศึกษาพยาบาลได้เริ่มมีมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันนับเป็นเวลายาวนานกว่าหนึ่งร้อยปี โดยมีพัฒนาการของการศึกษาพยาบาลมาโดยตลอด และมีการพัฒนาหลักสูตรทางการพยาบาลมาโดยลำดับและปัจจุบันมีสถาบันการศึกษาที่เปิดสอนหลักสูตรทางการพยาบาลทั่วประเทศเกือบร้อยสถาบัน สิ่งสำคัญที่สุดของการศึกษาพยาบาลคือหลักสูตรที่ดีมีมาตรฐาน แต่สิ่งสำคัญมากไปกว่านั้นคือการนำหลักสูตรไปใช้ โดยผู้ที่มีความสำคัญยิ่งในการใช้หลักสูตรคือคืออาจารย์พยาบาล และสิ่งที่สำคัญมากไม่น้อยไปกว่าอาจารย์พยาบาลก็คือเรื่องของหลักสูตรแฝง

ซึ่งจะมีอิทธิพลต่อการใช้หลักสูตรหรือมีอิทธิพลต่อการศึกษาพยาบาลนั่นเอง การเห็นความสำคัญของหลักสูตรแฝงและบทบาทของอาจารย์พยาบาลต่อหลักสูตรแฝงจึงมีความสำคัญยิ่ง และอาจารย์พยาบาลก็เป็นส่วนหนึ่งและส่วนสำคัญของหลักสูตรแฝง การศึกษาทำความเข้าใจในเรื่องเกี่ยวกับหลักสูตรแฝงในการศึกษาพยาบาลเป็นสิ่งที่อาจารย์พยาบาลต้องให้ความสำคัญเพื่อที่จะสามารถจัดการศึกษาพยาบาลได้อย่างมีประสิทธิภาพ และได้ผลผลิตคือบัณฑิตพยาบาลที่เป็นไปตามเป้าหมายของหลักสูตรและเป็นไปตามความคาดหวังของสังคม ซึ่งสังคมหรือผู้รับบริการต้องการได้พยาบาลที่มีความรู้คู่คุณธรรม และมีจิตวิญญาณของพยาบาลอย่างแท้จริง

เอกสารอ้างอิง

- ได้ปรับตามคำแนะนำของผู้ทรงคุณวุฒิ และได้เพิ่มอีก 2 รายการที่พบทวนวรรณกรรมเพิ่มเติม คือ ของ Ornstein, A.,C. & Hunkins, F.,P. (2009) และ Posner, G.,J. (1992).
- ทัศนาศ บุญทอง. (2551). *การจัดการศึกษาพยาบาล : ศักยภาพเอกภาพและคุณภาพ* เอกสารประกอบการบรรยายพิเศษในการสัมมนาพยาบาลศึกษาแห่งชาติ ครั้งที่ 4 วันที่ 18 มิถุนายน 2551 ณ โรงแรมรามาคาเด็นท์ กรุงเทพฯ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). (2553). *ความสุข ทุกแห่งทุกมุม*. (พิมพ์ครั้งที่ 1). กรุงเทพฯ : HOUSE OF DTP.
- วรรณิ ชัยเฉลิมพงษ์. (2547). *ปัจจัยที่มีผลต่อการเรียนรู้จากหลักสูตรแฝงอันมีผลต่อลักษณะทางวิชาชีพของนิสิตนักศึกษาเภสัชศาสตร์*. ดุษฎีนิพนธ์ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- วูทธิศักดิ์ โกชนกุล (2551). ระบบสังคมในสถานศึกษา (*The School as a Social System*). Retrieved August 3, 2008. from <http://www.pochanukul.com/?p=128>
- สัจด์ อุทรานันท์. (2532). พื้นฐานและหลักการพัฒนาหลักสูตร. ภาควิชาบริหารการศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สภากาพยาบาล (2558). รายชื่อสถาบันการศึกษาที่เปิดหลักสูตรการพยาบาลและการผดุงครรภ์. Retrieved July 12, 2015. from <http://www.tnc.or.th/content/content-448.html.pdf>
- เสริมศรี ไชยสร. (2551). เอกสารประกอบการบรรยายเรื่อง “การสอนเพื่อพัฒนาคุณลักษณะด้านจิตพิสัย” สำหรับนักศึกษาสาขาวิชาหลักสูตรและการสอน คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- สำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา (องค์กรมหาชน) สมศ. (2551). ข่าวปฏิรูปการศึกษา เรื่อง “บรรยายภาค” ศรีธัญชัย” ลามสู่สถาบันการศึกษา” Retrieved August 3, 2008. from. http://www.thaiedresearch.org/thaied_news/index1.php?id=16812
- สุชาภา คล้ายมณี คณิงนิตย์ พงษ์สุวรรณ พรพิภัตร ชมกลาง และ วชิร อาภาธีรพงศ์ (2557). ผลการให้ข้อมูลย้อนกลับต่อการปฏิบัติ กิจกรรม 5ส หอพัก ของนักศึกษาพยาบาล วิทยาลัยพยาบาลบรมราชชนนี นครราชสีมา. *วารสารวิทยาลัยพยาบาลบรมราชชนนีนครราชสีมา*, 20(1), 67-79.
- สุมิตร คุณานกร. (2520). *หลักสูตรและการสอน*. กรุงเทพฯ: ชวนพิมพ์.
- Kalb,K, A. (2008). Core competency of nurse educator : inspiring excellence in nurse educator. *Nursing Education Perspective*, 29(4), 217-219.
- Karimi, Z., Ashktorab, T., Mohammadi, E., & Abedi, H. A. (2014). *Using the Hidden Curriculum to teach professionalism in nursing students*. Retrieved July 20, 2015. from:<http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4005446/>
- Kelly, A., V. (1999). *The Curriculum : Theory and Practice*. (4th ed). London: A Sage Publication Company Inc.
- Ornstein, A., C. & Hunkins, F., P.(2009). *Curriculum : Foundation, principle,and issues*, (5th ed.) Boston : Pearson Education, Inc.
- Posner, G., J. (1992). *Analyzing the curriculum*. New York: McGraw-Hill, Inc.
- Salehi, S.(2006). Students’ Experience with the hidden curriculum in the Faculty of Nursing and Midwifery of Isfahan University of Medical Sciences. *Journal of Medical Education*, 9(2), 79-84.